

(str. 146.). A kako u takvu, promijenjenu kontekstu, tvrdi autor, uopće nema mjesta za predodžbe o Srbiji kao zemlji heroja, ratnika i povijesnih mitova, identitetske se predodžbe mladih prilagođavaju i okreću onom što je živjalo i svakodnevno, što autor povezuje i sa službenim politikama "brendiranja" koje državu predstavljaju u rasterećenoj varijanti "zemlje splavova, 'opuštenosti', ajvara i lumpujućih 'Balkanaca'" (str. 148.). Riječ je, dakako, o samoegzotizaciji, pri čemu se ponovno upotrebljavaju zapadnjački stereotipi o Srbiji, ali ovaj put radi privlačenja turističkog novca, u čemu barem nema rizika od prokazivanja zbog plemenskog ponašanja i iracionalnosti. Djelomični okcidentalizam i identitet stavljen na raspolaganje tržišnoj utakmici, to je kratka skica srbijanskog identiteta u odnosu na Europu na početku 21. stoljeća. Autor je, čini se, u zaključku smatrao neumjesnim odgovoriti na pitanje: upućuju li promjene koje je uočio na kakav napredak?

Orlanda Obad

Sjećanja žena žrtava nacizma i nedemokratskih režima, Sandra Prlenda, ur., Centar za ženske studije, Zagreb 2009., 98 str.

U sklopu jednogodišnjeg projekta Centra za ženske studije pod nazivom "Proučavanje sjećanja žena žrtava nacizma i nedemokratskih režima u istraživanju i nastavi" uz međunarodni znanstveni skup "Imaju li žene svoj dan pobjede? Ženska traumatska sjećanja i naracije otpora" te seminare za studente i profesore povijesti i ostalih humanističkih disciplina izdan je i ovaj zbornik radova, koji u mnogočemu sažima napore i doprinose spomenutog projekta. U njemu se propituju važnost i uloga specifično ženskog sjećanja ne samo kao relevantne znanstvene teme, donedavno slabo zastupljene u domaćoj humanističkoj produkciji, već i njegove praktične uporabe u nastavi povijesti. U tom smislu ovaj zbornik možemo svrstati uz bok suvremenim doprinosima istraživanju društvenog, posebice ženskog sjećanja te njegove važne uloge u razumijevanju šireg povijesnog konteksta Drugoga svjetskog rata i poraća. Pristupivši temi interseksionalno, uzevši u obzir određenost drugim kategorijama poput klase, dobi i narodnosti, autori u zborniku uspješno pokazuju kako su ženska sjećanja mnogostruka, heterogena te da variraju s obzirom na specifične uloge koje žene mogu imati u sukobu – od žrtava, pomagačica do mučiteljica.

Rodni pristup u proučavanju društvenog sjećanja posebno je važan za razumijevanje šireg društvenog konteksta, ne samo zato što pruža uvid u drukčija iskustva ratne svakodnevice i života već i stoga što pomaže osvijetliti žensku političku povijest te višestruke uloge žena u stvaranju i rastakanju političkih režima. Upravo stoga, kao što Sandra Prlenda ističe u svom tekstu "Ženska povijest i sjećanje na Drugi svjetski rat", ženska povijest ne može biti izostavljena sa stranica povijesnih udžbenika ili pak biti prikazana kao sporedna u odnosu na "objektivne" povijesne procese – kao povijest svakodnevice "žena i djece". Posebice danas, kada događaji iz tog razdoblja postaju referentnim mjestom popularne kulture, rodna analiza i uključivanje ženskog sjećanja u dominantne povijesne diskurse udžbenika nije samo važan edukacijski materijal za proširivanje našeg razumijevanja nego i važno mjesto kritičkog preispitivanja prošlih političkih i društvenih sustava.

Da su žene igrale važnu ulogu u političkim režimima na početku 20. stoljeća, posebice se može očitati iz analize položaja žena u nacističkoj Njemačkoj u tekstu Martine Bitunjac "Žene u nacional-socijalizmu: žrtve, sljedbenice, počiniteljice?". Dolazak nacionalsocijalista na vlast 1933. godine imao je mnogostruke posljedice, između ostalog i za život žena u Njemačkoj. Posebna je pažnja posvećena regulaciji ženskog tijela s obzirom na njegovu rasnu pripadnost, koje je, s jedne strane, trebalo poslužiti kao temelj stvaranja nove njemačke

narodne zajednice ili pak, s druge strane, koje je trebalo onemogućiti u daljnjoj reprodukciji. Osim regulacije bioloških funkcija ženskog tijela važnost žena za nacistički režim vidljiva je i iz stalne brige za "mentalnu higijenu" budućih majki i građanki; brojne društveno-političke i radne organizacije za djevojke i žene koje su se trebale educirati u duhu nove ideologije, osnažene pozitivnim primjerima poželjne nacionalsocijalističke ženstvenosti u javnim osobama poput Magde Goebbels ili Leni Riefenstahl. U tom je smislu vidljivo da su žene u nacističkom režimu bile puno više od tijela zaduženih za proizvodnju nove nacije te da su neke od njih zauzimale aktivnu ulogu i kao provoditeljice i promotorice nacističke ideologije, a nisu bile samo kao pasivne kolateralne žrtve sustava.

Iako su ponekad zauzimale aktivnu političku ulogu u stvaranju i održavanju totalitarnih ideologija, žene su također, uz brojne muškarce, bile i njihovom žrtvom. Ženska iskustva, a samim time i sjećanja na traumatska iskustva logora, uvelike se razlikuju od muških ne samo zbog njihova tjelesnog iskustva (primjerice trudnoće, izostanka menstruacije, ratnog silovanja i slično). Kao što Natka Badurina u svom tekstu "Proučavanje holokausta iz ženske perspektive" ocrtava razliku ženskog i muškog logorskog iskustva, ističući da one nadilaze tjelesna iskustva koja uključuju rodno specifična socijalna ponašanja i logorska pravila. Također, osim što zagovara ženska svjedočenja kao jedno od mjesta za razumijevanje složenosti ljudskih reakcija u ekstremnim uvjetima iz perspektive holističkog pristupa povijesti, Badurina upozorava i na važnost kritičkog pristupa takvoj građi, posebice s obzirom na stereotipe i predrasude koje su bile sastavni dio tadašnjeg javnog i privatnog diskursa.

Dakako, žene su često bile i žrtve vlastitih političkih ideologija, bilo kao političke aktivistice ili kao simpatizerke napuštenih ideoloških pravaca, gdje su iz dojučerašnjih heroína sustava promovirane u njegove najveće neprijateljice. Kako se Jugoslavija odnosila prema kritičarkama novog društvenog uređenja pokazuje Renata Jambrešić Kirin svojoj analizi ženskog komunističkog logora, pod nazivom "Komunističko totalitarno nasilje: žene na Golom otoku i sv. Grguru". Kao što autorica jasno pokazuje, zlostavljanje u ženskom logoru bilo je itekako rodno specifično te samim time drukčije od logorske torture kojoj su bili izloženi muškarci u istom zatvoru. Rodno specifično nasilje žena nad ženama, bivših suborkinja i prijateljica jednih nad drugima, osvijestilo je logorašice da "nevinih nema" (Dragović-Gašpar prema Jambrešić Kirin 2010:54) ni u jednom sustavu te da je društvo koje su pomogle stvoriti još uvijek duboko prožeto nejednakoću i patrijarhalnim vrijednostima. Logorsko iskustvo je bila poruka ženama da za njih kao ravnopravnih političkih aktera nema mjesta u novom sustavu, što je pridonijelo i uspostavljanju samonametnutog imperativa šutnje o proživljenom, o čemu najbolje govori činjenica da su prve javne artikulacije tih trauma došle su tek u osvit novog rata na području Jugoslavije.

"Sjećanje žena žrtava nacizma i nedemokratskih režima" svakako je višestruko vrijedan doprinos suvremenim naporima nastalim u duhu proučavanja usmene povijesti i društvenog sjećanja žena kao sudionica i svjedokinja povijesnih procesa koji su obilježili 20. stoljeće. Uključivanje ženskog društvenog sjećanja na njih u povijesne udžbenike i osvješćavanje njegove specifičnosti oplemenjuje naše razumijevanje vlastite (rodne) povijesti, pruža vrijedan kritički uvid u totalitarne ideologije svih oblika te, kao što pokazuju autori, obogaćuje nastavu povijesti kao vrijedan metodološki i pedagoški alat. Osim toga, on je i važan znanstveni doprinos suvremenoj feminističkoj historiografiji koja naglašava raznolikost ženskog iskustva i važnost za holistički pristup povijesnim procesima. U tome smislu ovaj zbornik funkcionira kao inspiracija za daljnje istraživanje i proučavanje ženskog iskustva iz perspektive različitih disciplina, poput povijesti, sociologije, etnologije i kulturne antropologije, koje naglašavaju ukorijenjenost suvremenog društva u specifičnim povijesnim i kulturnim procesima.

Korana Radman